

Ellipsis eller primär namnbildning?

Ett centralt problem i svensk sjönamnsbildning

Av Staffan Fridell

Namn och bygd 110 (2022), 5–18.

Staffan Fridell, Department of Scandinavian Languages, Uppsala University: Ellipsis or primary name formation? A central problem in the formation of Swedish lake names.

Abstract

This article discusses a central problem in the formation of Swedish lake names, namely the relationship between elliptical constructions such as *Hultasjön* becoming *Hulten*, and primary name formations. Derivatives are relatively common in older lake names, whereas compounds (and the subsequent ability to create ellipsis) tend to be more common in younger names. One hypothesis builds on the notion that non-derived tree words such as *asp* – aspen – tend to appear as the first element of older settlement names, whereas the *-ija*-derivatives such as *äspe* are the first element of younger names; for example, *Aspe* is a possible Old Swedish lake name, but not **Äspe*, whereas both *Aspsior* and *Æspesior* should be possible. There appears to be a certain amount of empirical support for this hypothesis regarding lake names formed using *asp*, *fura* and *björk* – aspen, pine and birch respectively. The fact that names formed as clearly recognisable suffix-derivatives are not ellipses is a given. However, there are names using the *a*-suffix that may be difficult to identify as such. Gender change should generally be seen as a form of derivation, as a new name is formed this way. If there are a large number of homonyms for a particular name, this could suggest that it is an established pattern in the onomasticon. One plausible example comes from the lake names *Ælmpte* and *Alpte* – swan lake – which are likely *an*-derivations. Furthermore, it is unlikely that two large groups of lake names are formed using ellipses, rather they are formed from weak adjective forms using *-ug*, and names ending in *-lången*. There are clear examples to show that the shape of a lake can form the basis of its name. As with other metaphorical names, these also fall outside the ellipsis category. It is reasonable to question whether the ellipses **Asp* and **Aspe* for *Aspsior* existed at all. Contemporary elliptical lake names were likely formed following patterns of older primary non-compounded derived lake names (or names built on a word for a body of water), after they transitioned to the definite form in the early 16th century. Other common lake names using ellipsis are linked to settlement names, for example, *Exen* from the village name *Extorp*. Forming such names was likely possible once standard lake name ellipses became commonplace and established patterns.

Keywords: hydronyms, lake names, name formation, ellipsis.

Den stundtals hårda principiella debatten mellan Elof Hellquist (1913) och Jöran Sahlgren (1912–35, 1917) om svenska sjönamns bildningssätt, som tog sin utgångspunkt i Sahlgrens kritik av Hellquists stora verk Svenska sjönamn (1903–06), kan sägas röra fyra olika, men sammanhängande, frågor: 1) Förekommer *an*-stamsavledningar bland svenska sjönamn. I så fall, hur vanliga är de? 2) Hur vanliga är ellipsbildningar bland svenska sjönamn? 3) Finns det sjönamn som är bildade till substantiv utan avledning? 4) Finns det metaforiska sjönamn som avser sjöns form?

Den första frågan svarade Sahlgren ursprungligen »tills vidare» klart nej på (1912–35 s. 18), men modifierade senare sin position till att erkänna att primära *an*-stamsavledningar visserligen kunde finnas men att »det stora flertalet av de svenska sjönamnen av typen *Aspen* äro elliptiska [...] bildningar» (1917 s. 57). Svante Strandberg (1996) skriver apropå detta: »Det är ovisst om det i dag finns någon nordisk hydronymforskare som vill utesluta möjligheten av primär sjönamnsbildning med *-an-*» Fortfarande i högsta grad aktuell är dock frågan om hur vanliga *an*-stamsbildningar respektive ellipser är? I konkreta fall kan det vara svårt eller omöjligt att avgöra om t.ex. *Hulten* är en primär namnbildning *Hulte eller en ellips av *Hultsjön. Ofta stannar man för att ange båda alternativen utan prioritering. Problemet kan lyftas till att generellt gälla valet mellan primär namnbildning och elliptering när det gäller sjönamn.

*

Redan Hellquist (1913 s. 378 f.) framhåller att namnens ålder är en faktor:

Icke heller anser jag det [...] för rådligt at för äldre tider antaga sammansättning i den utsträckning, som dr S[ahlgren] gör. En jämförelse med det fornnordiska namnmaterialet visar, att här utvecklingen varit den vanliga, från enkelt ord till sammansatt. De gamla afledningarnas funktion har i stor utsträckning öfvertagits af sammansättningar.

Detta är knappast någon kontroversiell åsikt idag och kan formuleras som att avledning är relativt sett vanligare i gamla sjönamn, medan omvänt sammansättning (och därmed möjligheten till ellipsbildning) är relativt sett vanligare för yngre namn. Det välkända sambandet mellan sjöstorlek och namnålder – att stora sjöar genomsnittligt sett har äldre namn än små sjöar – implicerar då i sin tur att avledning är relativt sett vanligare för namn på stora sjöar, medan omvänt sammansättning (och därmed möjligheten till ellipsbildning) är relativt sett vanligare i namn på mindre sjöar. Sambanden är statistiska, inte absoluta. Motsvarande slutsatser gäller också för ånamn.

*

En specifik konkretisering av ålderskriteriet kan göras utifrån Sigurd Fries (1957 s. 31 ff.) iakttagelse att oavledda trädbeteckningar som *asp* tenderar att uppträda som förleder i bebyggelsenamn av äldre typ, medan *ija*-avledningar som *äspe* är förleder i yngre namntyper. Tillämpat på sjönamn innebär detta att man borde kunna uppställa hypotesen att sjönamn, bildade med *an*-suffix, som innehåller trädbeteckningar är avledningar till oavledda trädbeteckningar, medan *ija*-avledda trädbeteckningar förekommer i sammansatta sjönamn med efterleden *-sjö*. Även oavledda trädbeteckningar kan utgöra förleder i namn på *-sjö*, men sjönamn med *an*-suffix som innehåller trädbeteckningar är inte avledningar till *ija*-avledda trädbeteckningar. Med andra ord är *Aspe* efter hypotesen ett väntat fornsvenskt sjönamn, men inte **Espe*,¹ medan såväl *Aspsior* som *Æspesior* borde kunna finnas.

Enligt Svenskt sjöregister finns det i Sverige 9 *Aspen*, 1 *Aspan*, 6 *Aspsjön*, 2 *Äspesjön* men inget **Åspen*. En närmare undersökning visar att det faktiskt finns 12 *Aspen* och 3 *Aspan*:

Aspan, Sätters sn, Dalarna. Aspen 1648 LSA U 46-1:3.

En mycket liten sjö. Strax söder därom ligger den större Övre Risshyttjesjön, vid vilken finns byn *Aspnäs* (Aspenäas 1648 LSA U 46-1:3), vilket talar för att ett äldre namn på denna sjö varit **Aspe* och att nuvarande *Aspan* troligen tidigare uppkallats efter denna och kanske varit **Litla Aspe*.

Aspan, Stora, Aspeboda sn, Dalarna. Store Aspan 1655 LSA U 22:1:2.

Aspan, Lilla, Aspeboda sn, Dalarna. Lille Aspan 1655 LSA U 22:1:2.

Stora Aspan är avsevärt mycket större än Lilla Aspan och sambandet mellan sjönamnen borde egentligen vara det vanliga: *Lilla Aspan* uppkallad efter *Stora Aspan*. Men relativt nära Lilla Aspan ligger byn *Aspeboda* (aspabodhum 1384 6/7 Stora Tuna SRAp) som förefaller att ha som förled **Aspe* som namn på Lilla Aspan (Ståhl 1960 s. 11). Därför kan förhållandet vara det omvända: att *Stora Aspan* uppkallats efter *Lilla Aspan*, troligen eftersom Stora Aspan ligger ut mot obygden. Mellan de två sjöarna rinner *Aspån*, som sannolikt är sekundärt till sjönamnen.

Aspen, Botkyrka sn, Svartlösa hd, Södermanland. Aspen 1600-talets slut? LSA A 17.

Aspen, Hölö sn, Hölebo hd, Södermanland. Aspen 1600-talets slut? LSA C 3.

Aspen, Julita sn, Oppunda hd, Södermanland.

¹ Det är förstås teoretiskt möjligt att det kan finnas enstaka gamla sjönamn som är primära avledningar **Aspiar* eller **Aspian*, men det påverkar inte det principiella resonemanget här som gäller förhållandet mellan *an*-avledning och elliptering.

Från sjön rinner *Aspån* ut i Öljaren. Ånamnet kan i detta fall vara det primära och syfta på fångst av fisken *asp* (Strandberg 1991 s. 95). I så fall är sjönamnet troligast ett **Aspe* 'sjön som ån **Aspa* rinner från'.

Aspen, Lerums sn, Vättle hd o. Partille sn, Sävedals hd, Västergötland. Aspesjö 1625 Edgren 1887, Aspen före 1684? LSA O 37.

I sjön fanns ett ålfiske *aspa aalagardh* (1437 27/1 Stockholm SRAp), vilket talar för ett sjönamn **Aspe*.

Aspen, Linde sn, Västmanland. Aspen u.å. LSA S 1.

Aspen, Ljustorps sn, Medelpad. Aspen 1689 LSA V 10, Aspsiön 1689 LSA X 10-49:1.

Från sjön rinner *Aspån* som möjligen är det primära namnet.

Aspen, Lungsunds o. Färnebo sn, Färnebo hd, Värmland.

Vid sjön ligger *Asphyttan* (*aspa hytthe* 1504 15/8 Skara Eriksbergsp).

Aspen, Långseruds sn, Gillbergs hd, Värmland. Aspen 1646 LSA R 2.

Aspen, Svarteborgs sn, Tunge hd, Bohuslän. Aspen före 1684? LSA O 37. Sannolikt ett fvn. **Aspi* (OGB 15 s. 206). Bynamnet *Aspång* innehåller troligen som förled ett namn **Aspa* på ån mellan Bullaresjön och Aspen (Holm 1991 s. 395 ff.). Det är svårt att avgöra om sjö- eller ånamnet är det primära här, kanske snarast ånamnet.

Aspen, Västra Hargs sn, Vifolka hd o. Åsbo sn, Göstrings hd, Östergötland. Aspen 1660 LSA D 9.

Aspen, Stora, Fagersta o. Västervåla sn, Västmanland. St. Aspen 1662 LSA U 9.

Aspen, Lilla, Fagersta o. Västervåla sn, Västmanland. L. Aspen 1662 LSA U 9.

Samtliga ovannämnda *Aspan* eller *Aspen* är sannolikt fsv. **Aspe*, dvs. bildade som svaga maskuliner och inte ellipser till **Aspsio*. I några fall kan namnen ha bildats till ett ånamn **Aspa*.

Det finns enligt Svenskt sjöregister 4 *Furen* i Sverige, 4 *Fursjön*, 5 *Furesjön*, 16 *Furusjön*, 6 *Föresjön*, 17 *Försjön*, men inga **Fören*. Man kan misstänka att flera av *Fursjön* och *Furusjön* är ombildningar av äldre **Fyrisio*. De 4 *Furen* är följande:

Furen, Berga sn, Sunnerbo hd, o. Rydaholms o. Voxtorps sn, Östbo hd, Småland. Furen 1648 LSA E 13.

Vid sjön ligger den stora utmarkssamfälligheten *Furs skogelag*, vilket tillsammans med konsekvent accent 1 i uppteckningar av dialektuttalet talar för ett fsv. *Fur*. Troligen till *fura* 'tall', även om man formellt i stället skulle kunna överväga bildning till ett ord motsvarande fvn. *fúrr* 'eld', i så fall väl

med innebörden 'den glänsande' (jfr DSÅ 2 s. 164 f.). Sjön är av anseelig storlek med stor öppen vattenyta.

Furen, Härlövs, Lekaryds, Moheda o. Örs sn, Allbo hd, Småland. Furen 1698 LSA F 25.

Växlande accent i uppteckningar. Kan vara *Fur eller *Fure. Sannolikt till *fura* 'tall'.

Furen, Kyrkhults sn, Listers hd, Blekinge. Fure Siöön 1709 LSA 7-20:2.

Tvåstavighetsaccent, alltså troligen fsv. *Fure*. Sannolikt avledning till *fura* 'tall' (DSÅ 2 s. 164).

Furen, Öja sn, Kinnevalds hd, Småland. furen 1675 LSA F 20, Fur 1770 Rogberg & Ruda s. 138.

Belägget 1770 tillsammans med upptecknad enstavighetsaccent talar för ett fsv. *Fur*, sannolikt till *fura* 'tall'.

Det är sannolikt att alla dessa namn är avledningar till ordet *fura* < *furhwōn, antingen *Furhwar > *Fur* eller *Furhwan > *Fure*. Detta i kontrast till ett stort antal äldre *Fyrisio*.

För *björk* är det på grund av ljudutvecklingar och associativa förändringar av namnen något svårare att se ett tydligt mönster. Det finns i Sverige enligt Svenskt sjöregister 5 *Bjärken*, 1 *Bjärkesjön*, 10 *Björken*, 16 *Björkesjön*, 12 *Björksjön* och 2 *Birkesjön*. Troligen har såväl *Bjark-* som *Birke-* i många namn förändrats till *Björk-*. Enligt hypotesen borde man vänta sig gamla namn *Biærke och yngre namn *Birkesio. Namn som förefaller att utgå från fsv. *Biærke (Hellquist 1903–06 1 s. 55) och därmed ändå delvis stödja hypotesen är följande:

Bjälken, Östra Vingåkers sn, Oppunda hd, Södermanland. Biercken 1560 RL f. 14v, 33v.

Vid sjön ligger byn *Barksätter* (biærchæsæter 1338 11/9 Ekeby UUBp, SD 4 s. 625). Sjönamnet är sannolikt ett *Biærke 'björksjön' (Strandberg 1985 s. 78).

Bjärken, Gamleby sn, Södra Tjusts hd, Småland.

Bjärken, Horns sn, Kinda hd, Östergötland.

Bjärken, Odensvi sn, Södra Tjusts hd, Småland.

Bjärken, Tidarsrums sn, Kinda hd, Östergötland. Björken 1660 LSA D 10:22:2.

Vid sjön ligger byn *Bjärkefall* (bierkafall 1509 12/5 Skärlanda UUBp).

Bjärken, Tjärstads sn, Kinda hd, Östergötland.

Bjärken, Vena sn, Sevede hd, Småland.

Vid sjön ligger byn *Bjärkhult*.

Det verkar alltså som om det finns ett visst empiriskt stöd för hypotesen vad gäller sjönamn som är bildade till *asp*, *fura* och *björk*. För övriga trädbeteckningar är materialet för litet för att medge några slutsatser.

*

Att namn bildade som tydligt igenkännbara avledningar med andra suffix än *an*-suffixet (*tja*-avledningar som *Rottnen* < *Rytnir eller *n*-avledningar som *Boren* < *Born*; Fridell 2011, 2019) inte är ellipser är givet, men det finns namn bildade med *a*-suffix som kan vara ytligt sett svåra att identifiera som sådana. Exempel är *Läen* < *Hlewar och det sjönamn *Horn* < *Hurnar som ligger till grund för bynamnet *Horn*, Hamneda sn, Sunnerbo hd, Småland (Fridell 2007, 2009 s. 42 f.). I dessa fall är det alltså bildningar till neutrala *a*-stammar *lä* resp. *horn*. Teoretiskt borde det också kunna finnas sjönamn som är maskulina *a*-avledningar till maskulina *a*-stammar (jfr *Bygdeå* < *Byghdha* som jag analyserat som en *ōn*-avledning till en *ōn*-stam; Fridell 2017 s. 75), men jag känner inte till några exempel på detta.

När Hellquist (1903–06 2 s. 4) kategoriserar en grupp sjönamn som bildade »utan förändring eller afledning af [...] grundordet» räknar han bland dessa även in »sjönamn som så till vida afvika från grundordet, att de icke bibehållit dettas genus [...] utan antagit maskulint kön» (se även Hellquist 1913 s. 373 ff.). Om man fokuserar enbart på genusförändringen skulle med Hellquists definition *Läen* räknas till namn som bildats utan förändring eller avledning till ett grundord, men det borde vara riktigtare att se *Läen* < *Hlewar som en *a*-avledning till grundordet *lä* < *hlewa. Generellt sett bör moving (även t.ex. *Fredrika* till *Fredrik*) betraktas som en form av avledning, eftersom det är ett nytt namn som bildas.

*

Ytterligare en stor grupp namn som sannolikt inte är ellipser är sjönamn bildade till svag form av adjektiv på *-ugher*, som *Grycken*, *Gorgen* m.fl. De verkar vara särskilt vanliga i Dalarna och Bergslagen, men finns företrädda i stora delar av landet. Sahlgren tycks mena att sådana namn genomgående är ellipser av ursprungliga *Grytughe sio etc. (1912–35 s. 24, 32), men det finns inget empiriskt stöd för en sådan tes. Sannolikt har det blivit ett i onomastikon produktivt mönster att direkt kunna bilda sjönamn till bestämd form av adjektiv på *-ugher*.

En annan, relativt stor grupp av sjönamn som inte bör betraktas som ellipser är sjönamn på *-längen*. Här har *-langer* fått betydelsen 'långsträckt sjö' i onomastikon och blivit produktivt som sjönamnsbildande element (Fridell 2004). Sahlgren (1912–35 s. 39) tänker sig att ursprunget till alla sjönamn på

-*lången* är *Langer sio som fört ellipiterats till *Langer och sedan försetts med särskiljande förleder. Inte heller här finns empiriskt stöd i namnmaterialet för ellipsbildning.

*

Ett kriterium för att känna igen sjönamn som primära *an*-avledningar skulle kunna vara frekvens. Om ett visst namn har ett stort antal homonymer kan det tyda på att det etablerats som ett mönster i onomastikon. Ett mycket sannolikt exempel är de mycket spridda och talrika sjönamnen *Ælmpte* resp. *Alpte* 'svansjön'. Ett antal namn som verkar vara ursprungliga *Gæse 'gåssjön' (Hellquist 1903–06 1 s. 288 f.) torde också höra till samma kategori:

Gessan, Hedemora o. Sätters sn, Dalarna. Giässen 1654 LSA U 7, Giesan 1662 LSA U 9.

Troligen samma som *Gäsan*, *Gäsen*, dvs. fsv. *Gæse 'gåssjön'.

Gäsan, Stora Tuna sn, Dalarna.

Vid sjön ligger *Gåsmyran*.

Gäsen, Södra Vi o. Vimmerby sn, Sevede hd, Småland. Vid sjön ligger gården *Gäsemåla*.

Gäsen, Norbergs sn, Västmanland. Giäsan 1662 LSA U 9, Giässen 1695 LSA S 11.

Vid sjön ligger byn *Gäsjö* (gæsæ 1461 16/2 Norberg SRAp. Troligen avledning till *gås*, fsv. *Gæse (Ståhl 1958 s. 119).

Gäsen, Norrbärke sn, Dalarna. Giässen 1654 LSA U 7, Gäsen 1662 LSA U 9.

*

Sahlgren kritiserade Hellquist starkt för dennes uppfattning att sjöars form kunde ligga till grund för sjönamn. Han riktade främst in sig på ganska uppenbara orimligheter hos Hellquist som *Bjuren*, *Hjorten* och *Hägern*, men förefaller även helt och hållet underkänna möjligheten av metaforiska namn som utgår från en sjös form i stort. Han säger bl.a. »Enligt min mening har en primitiv människa ytterst liten anledning att över huvud taget reflektera över en sjöytas form» (1917 s. 53). Detta är att gå för långt åt andra hållet. Det finns tydliga exempel på sådana sjönamn:

Bjälken, Lilla Malma sn, Villåttinge hd o. Ärla sn. Österrekarne hd, Södermanland. Bjelken 1698 LSA C 13.

Sjön har en avlång form som påminner om en bjälke, så Hellquist (1903–06 1 s. 53) har sannolikt rätt i bedömningen att det är ordet *bjälke* som metaforiskt bildat sjönamnet.

Bjärken, Arbrå sn, Hälsingland. Bielkan 1689 LSA V 10, Bielken u.å. LSA Y 3.

Sjön har en långsträckt form med en påfallande rak sida, varför namnet sannolikt är metaforiskt bildat till ordet *bjälke*.

Broken, Askersunds sn, Sundbo hd, Närke.

Namnet är bildat metaforiskt till ordet *brok* 'byxor'. Sjön har en tydlig byxform med två 'ben'.

Broken, Långasjö sn, Konga hd, Småland.

Sjön är ellipsformad och som sådan inte byxlik, men den ligger bredvid en likstor, smal vik av sjön Löften. Tillsammans bildar Broken och sjövikens lik som ett par byxben. Jfr att *brok* i singularis i fvn. vanligen betyder 'byxben'.

Byxen, Gustav Adolfs sn, Älvdals hd, Värmland.

Namnet innehåller *byx* 'byxa'. Sjön är tvådelad och byxlik.

Namnen ovan skulle i och för sig teoretiskt kunna ses som ellipser av **Bjälksjön* etc. men det ligger klart närmast till hands att uppfatta dem som rena metaforer, dvs. som exempel på det som Hellquist (1903–06 2 s. 4) betecknade som sjönamn som »hafva uppstått utan förändring eller afledning af [...] grundordet». De kan då inte betraktas som ellipser.

Även andra typer av metaforiska namn, som inte avser sjöns konkreta form, bör vara bildade direkt av grundordet och faller därmed utanför ellipskategorin, t.ex.:

Billingen, Stavnäs sn, Gillbergs hd, Värmland.

Namnet är sannolikt identiskt med ordet *billing* 'tvilling' med tanke på att sjön är uppdelad i två delar genom en utskjutande halvö (SOV 4 s. 44).

Fataburen, Ramkvilla sn, Västra hd, Småland.

Fatburen, Näsby sn, Östra hd, Småland. Fataburen 1689 LSA E 39.

Fatburen, Husby sn, Dalarna.

Fatburen, Tyresö sn, Sotholms hd, Södermanland.

Av substantivet *fat(a)bur* 'förrådsbod, visthus', troligen med tanke på fiskrikedom (Hellquist 1903–06 1 s. 113).

Fiolen, Moheda sn, Allbo hd, Småland.

Reciprokt namn till den intilliggande sjön *Stråken* (som har en annan, fornspråklig etymologi) (Hellquist 1903–06 1 s. 121).

Fölsingen, Häggdångers sn, Ångermanland.

Namnet innehåller ordet *fölsing* 'föl' och är metaforiskt givet i relation till den intilliggande *Hästsjön* (Hellquist 1903–06 1 s. 237), som dock är jämnstor med Fölsingen.

Glytten, Horns sn, Kinda hd, Östergötland.

Bildat av ordet *glytt* 'pojke' med syftning på sjöns relativa litenhet, kanske mest i relation till den stora sjön Juttern.

Gässlingen, Torsåkers sn, Gästrikland. Gäsling 1684 LSA V 8.

Innehåller *gässling* 'gåsunge' med syftning på sjöns relativa litenhet i förhållande till den angränsande stora sjön Hyn.

Gisslingen, Skogs sn, Hälsingland. Giässlingen LSA V 5.

Sannolikt metaforisk användning av ordet *gässling* 'gåsunge' som uttryck för relativ litenhet med tanke på sjöns storlek i relation till Bastnässjön med vilken den står i förbindelse. I samma socken finns i närheten även sjön *Tönnångers-Gisslingen* (Giäslungen LSA V 5) som även den är liten och står i förbindelse med den större Tönnångersjön.

*

Sahlgren räknade med att ellipteringen av ett namn som *Aspsjön* gick till genom att först en ellips i obestämd form **Asp* eller **Aspe* bildades, som först senare fick bestämd form. Svante Strandberg (1996 s. 64 f.) har i försiktiga ordalag uttryckt skepsis över detta: »Att finna helt säkra fornsvenska exempel på sjönamnsellips av typen *Aspsior* > *Asp* är svårare än vissa kanske skulle förmoda.»; och vidare: »Forskningen har alltjämt god användning för nya säkra exempel på hydronymisk ellips i äldre tid.» Det finns som jag ser det anledning att skärpa formuleringarna och ifrågasätta om ellipser av typen **Asp* och **Aspe* till *Aspsior* över huvud taget existerat. Strandberg (1996 s. 64) antyder – fortfarande försiktigt – att ellipser av typen *Aspen* haft en annan tillkomsthistoria: »Måhända är det så att ellipteringen av naturnamn i Sverige fått verklig medvind först sedan den bestämda artikeln börjat komma i bruk.» Själv har jag givit uttryck för åsikten att »det stora flertalet av nutida elliptiska sjönamn har bildats efter mönster av äldre primära osammansatta avledda sjönamn (eller sjönamn bildade till ord för vattensamling) efter det att dessa under tidigt 1500-tal övergått till bestämd form» (Fridell 2012 s. 81). Idag skulle jag snarast vilja hävda att detta sannolikt gäller alla elliptiska sjönamn.

*

En annan, mycket vanlig typ av sjönamn är de som är elliptiskt bildade till bebyggelsenamn, till exempel:

Exen, Nöttja sn, Sunnerbo hd, Småland. Eijen 1685 LSA F 23. Uttal: *Åjsen*, *Åksen*.

Vid sjön ligger byn *Extorp* (Eghelstorp 1353 31/7 u.o. DRAp, SD 6 s. 441, uttal *Åjstörp*, *Åkstörp*). Sjönamnet är en elliptisk bildning till bynamnet (Ståhl 1976 s. 108 f., Fridell 2006 s. 42).

Gissmunden, Hultsjö sn, Västra hd, Småland. Gismun 1688 LSA E 27.

Elliptisk namnbildning till bynamnet *Gissmundetorp* (gismundatorp 1562 tl; Hellquist 1903–06 1 s. 174, Nyman 2000 s. 296).

Sannolikt har sådana namn kunnat bildas först efter det att sjönamnsellipser av vanlig typ som *Hultsjön* > *Hulten* blivit vanliga och mönsterbildande.

*

De frågor som debatterades mellan Hellquist och Sahlgren, och som inledde denna artikel, skulle jag vilja summera enligt följande:

1) Förekommer *an*-stamsavledningar bland svenska sjönamn. I så fall, hur vanliga är de?

Ja, definitivt och de är betydligt fler än vad Sahlgren ansåg men färre än vad Hellquist menade.

2) Hur vanliga är ellipsbildningar bland svenska sjönamn?

De är mycket vanliga, och fler än vad Hellquist menade men inte alls så helt dominerande som Sahlgren hävdade.

3) Finns det sjönamn som är bildade till substantiv utan avledning?

Ja, metaforiska namn som *Bjälken* eller *Gässlingen*. Hellquist räknade – missvisande – in även moverade sjönamn i denna kategori och sådana finns utan tvivel.

4) Finns det metaforiska sjönamn som avser sjöns form?

Ja, men färre än vad Hellquist avsåg.

Källor och litteratur

- Edgren, F. E., 1882: Vättle härad beskrivet. Göteborg.
 Eriksbergsp = pergamentsbrev i Eriksbergssamlingen, SRA.
 Fridell, Staffan, 2004: Sjönamn på *-lången* i Sverige. I: NoB 92. S. 19–48.
 — 2006: Ortnamn i stilistisk variation. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 95.)
 — 2007: *Lessebo* och *Läen*. I: NoB 95. S. 75–81.
 — 2009: Studier i sydsjömåländska ortnamn. I: OUÅ. S. 39–47.
 — 2011: Rottne. I: NoB 99. S. 51–57.

- 2012: Sjöar på A. I: Namn på stort och smått. Vänskrift till Staffan Nyström den 11 december 2012. Uppsala. Red. av Katharina Leibring (huvudred.), Leif Nilsson, Annette C Torensjö & Mats Wahlberg. (Skrifter utg. av Institutet för språk och folkminnen. Namnarkivet i Uppsala. Serie B:12.) S. 81–89.
  - 2017: *Bygdeå, Lögdeå, Lögdö* – och *Lidhult*. I: Mellannorrland i centrum. Språkliga och historiska studier tillägnade professor Eva Nyman. Red. av Lars-Erik Edlund & Elżbieta Strzelecka under medverkan av Thorsten Andersson. Umeå. (Kungl. Skytteanska samfundets handlingar 77; Nordsvenska 26.) S. 73–82.
  - 2019: Sjönamnet *Boren*. I: NoB 107. S. 110–120.
  - Fries, Sigurd, 1957: Studier över nordiska trädnamn. Uppsala. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 29. Studier till en svensk dialektgeografisk atlas 3.)
  - Hellquist, Elof, 1903–06: Studier öfver de svenska sjönamnen, deras härledning och historia 1–6. Stockholm. (SvLm 20:1–6.)
  - 1913: Ett par anmärkningar om svensk sjönamnsbildning. I: ANF 29. S. 373–381.
  - Holm, Gösta, 1991: De nordiska *anger*-namnen. Lund. (Den Norske Videnskaps-Akademi. 2. Hist.-filos. klasse. Skrifter. Ny ser. 18.)
  - Nyman, Eva, 2000: Nordiska ortnamn på *-und*. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 70. Studier till en svensk ortnamnsatlas 16.)
  - RL = Rasmus Ludvigssons register och memoriall (om sjöar och strömmar) till 1560. Strödda kamerala handlingar 61. KA.
  - Rogberg, Samuel & Ruda, Erik, 1770: Historisk beskrifning om Småland i gemen, i synnerhet Kronobergs och Jönköpings lähner, ifrån äldsta, til närwarande tid, om thess politie, natural-historia, bergwärk, kyrko-stat, folkmängd, hushållning, kyrkor, slott och herregårdar, med mera minnes värdt. Carlscrona.
  - Sahlgren, Jöran, 1912–35: Skagershults sockens naturnamn. Vatten och vattendrag. Stockholm. (SvLm B 32.)
  - 1917: Förkortade sjönamn. I: ANF 33. S. 50–57.
  - Strandberg, Svante, 1985: Femton sörmländska sjönamn. Etymologi och formutveckling. I: SaoS. S. 49–102.
  - 1991: Studier över sörmländska sjönamn. Etymologi, namnbildning och formutveckling. Uppsala. (Skrifter utg. genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Serie B. Meddelanden 8.)
  - 1996: Hydronymisk forskning i de nordiska länderna. Likheter och olikheter. I: Den ellefte nordiske navneforskerkongressen, Sundvollen 19. – 23. juni 1994. Red. av Kristoffer Kruken. Uppsala. (NORNA-rapporter 60.) S. 59–73.
  - Ståhl, Harry, 1958: Norbergsbygdens ortnamn. I: Norberg genom 600 år. Studier i en gruvbygds historia. Uppsala. S. 92–122.
  - 1960: Ortnamnen i Kopparbergslagen. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar. Filologisk-filosofiska serien 7.)
  - 1976: Ortnamn och ortnamnsforskning. 2 uppl. Stockholm.
- Svenskt sjöregister. (www.smhi.se/data/hydrologi/svenskt-vattenarkiv)

Summary

Ellipsis or primary name formation?

A central problem in the formation of Swedish lake names

By Staffan Fridell

The debate between Elof Hellquist and Jöran Sahlgren concerning the ways Swedish lake names are formed touched on four questions: 1) Are *an*-stem derivatives used among Swedish lake names? If so, how common are they? 2) How common is ellipsis among Swedish lake names? 3) Are there any lake names formed from nouns, without being derivatives? 4) Do metaphorical lake names exist that refer to the shape of the lake?

Derivatives are relatively more common in older lake names, whereas compounds (and the subsequent ability to create ellipsis) tend to be more common in younger names. Hence, the well-known connection between the size of the lake and the age of the name – the larger the lake, the greater the chance it has an old name – implies that derivatives are somewhat more common for names of large lakes, whereas compounds (and the subsequent possibility to create ellipses) are relatively more common in the names of smaller lakes.

A specific concretisation of the age criterion can be performed with help from Sigurd Fries' observation that non-derived tree words such as *asp* – aspen – tend to appear as the first element of older settlement names, whereas *ija*-derivatives such as *äspe* are the first element of younger names. As for lake names, it is possible to hypothesise that *Aspe* is a possible Old Swedish lake name, although **Espe* is not, while there should be examples of both *Aspsior* and *Æspesior*. It would also appear that there is a certain amount of empirical support for this hypothesis regarding lake names formed using *asp*, *fura* and *björk* – aspen, pine and birch respectively.

The fact that names formed on clearly recognisable suffix-derivatives are not ellipses is a given. However, there are names using the *a*-suffix that – at first glance – may be difficult to identify as such. Gender change should generally be seen as a form of derivation, as a new name is formed this way.

If there are a large number of homonyms for a particular name, this could suggest that it is an established pattern in the onomasticon. One plausible example comes from the widespread lake names *Ælmpte* and *Alpte* – swan lake – which are likely *an*-derivations. Furthermore, it is unlikely that two large groups of lake names are formed using ellipses, rather they are names formed from weak adjective forms using *-ug*, and names ending in *-längen*.

Sahlgren directed strong criticism towards Hellquist regarding his belief that the shape of a lake could determine its name. Nevertheless, there are clear examples in support of Hellquist. Just as with other metaphorical names formed directly from a basic word, they also fall outside the ellipsis category.

Sahlgren argued that the ellipsis form of a name such as *Aspsjön* (the aspen lake) was first formed using an ellipsis in the indefinite form, **Asp* or **Aspe*, which then later took the definite form. However, it is reasonable to question whether the ellipses **Asp* and **Aspe* for *Aspsior* existed at all. Contemporary elliptical lake names were likely formed following patterns of older primary non-compounded derived lake names (or names built on a word for a body of water), after they transitioned to the definite form

in the early 16th century. Other common lake names using ellipsis are linked to settlement names, for example, *Exen* from the village name *Extorp*. Forming such names was likely possible once frequent lake name ellipses became commonplace and patterns established.

The questions Hellquist and Sahlgren debate can be summarised as follows:

1) Are *an*-stem derivatives used among Swedish lake names? If so, how common are they?

Absolutely, there are considerably more than Sahlgren stated, although fewer than Hellquist believed.

2) How common is ellipsis among Swedish lake names?

Ellipsis is very common, more so than Hellquist believed, although it does not dominate to the extent Sahlgren suggested.

3) Are there any lake names formed from nouns, without being derivatives?

Yes, metaphorical names such as *Bjälken* (Beam) or *Gässlingen* (Gosling). In this category, Hellquist – misleadingly – also included lake names where the gender has changed, which exist without a doubt.

4) Do metaphorical lake names exist that refer to the shape of the lake?

Yes, but fewer than Hellquist stated.